

УДК 332.36

JEL classification: Q14, Q15, Q18, Q24,
Q28, Q56, R52

Ксенія КІРІЧЕНКО

аспірант,
кафедра економіки підприємства та
організації бізнесу,
Харківський національний економічний
університет ім. Семена Кузнеця, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8366-7577

© Ксенія Кіріченко, 2020

Отримано: 15.01.2020 р.
Прорецензовано: 12.02.2020 р.
Рекомендовано до друку: 26.02.2020 р.
Опубліковано: 28.02.2020 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ксенія Кіріченко (Україна)

ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

В статті досліджено проблему раціонального землекористування в Україні. Встановлено, що у порівнянні з європейськими країнами рівень розораності ґрунтів в Україні є дуже високим і не відповідає нормам раціонального землекористування. Автором визначено, що порушення норм науково-обґрунтованих норм використання земельних ресурсів призводить до значного зниження родючості ґрунтів, так і до значних руйнівних екологічних наслідків. Охарактеризовано, що розвиток великих агрохолдингів, які орієнтовані на вирощування високорентабельних сільськогосподарських культур не сприяє розвитку конкуренції в АПК, порушує норми сівозмін в сільському господарстві. Визначено основні інструменти, що сприятимуть формуванню оптимальних розмірів та ефективному використанню ресурсного потенціалу в умовах глобалізації, а саме можуть бути: запровадження системи планування та бюджетування виробничих процесів; чергування культур; використання GPS-картування земель із зазначенням історії посівів, якості землі та технології обробітку. Автором запропоновано основні напрями раціонального використання землекористування, які ґрунтуються на розробці та запровадженні у практичну площину загальнодержавної та регіональної програм охорони земель та відтворення родючості ґрунтів, запровадження науково-обґрунтованих сівозмін та формування і удосконалення нормативно-правової бази.

Кіріченко К. Проблеми раціонального використання земель сільськогосподарського призначення України. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 2. С. 41-46.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.02.041>

Ключові слова: рівень розораності ґрунтів; раціональне землекористування; порушення норм сівозмін в сільському господарстві; запровадження науково-обґрунтованих сівозмін; загальнодержавна та регіональна програм охорони земель; система планування та бюджетування виробничих процесів; зниження родючості ґрунтів; GPS-картування земель; якість землі; технології обробітку землі.

Kseniia Kirichenko (Ukraine)

UDC 332.36

JEL classification: Q14, Q15, Q18, Q24,
Q28, Q56, R52

Kseniia KIRICHENKO

*PhD Student,
Simon Kuznets Kharkiv National University of
Economics, Ukraine*
ORCID ID: 0000-0002-8366-7577

© Kseniia Kirichenko, 2020

Received: 15.01.2020
Revised: 12.02.2020
Accepted: 26.02.2020
Online publication date: 28.02.2020

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

PROBLEMS OF RATIONAL USE OF AGRICULTURAL LANDS IN UKRAINE

ABSTRACT

The article examines the problem of rational land use in Ukraine. It was established that, in comparison with European countries, the level of soil plowing in Ukraine is very high and does not meet the norms of rational land use. The author determined that the violation of scientifically based norms for the use of land resources leads to a significant decrease in soil fertility, as well as to significant destructive ecological consequences. It is characterized that the development of large agricultural holdings, which are focused on the cultivation of highly profitable agricultural crops, does not contribute to the development of competition in the agricultural sector, violates the norms of crop rotation in agriculture. The main tools that will contribute to the formation of optimal dimensions and the effective use of resource potential in the conditions of globalization have been determined, namely: the introduction of a system of planning and budgeting of production processes; alternation of cultures; the use of GPS-mapping of land with an indication of crop history, land quality and cultivation technology. The author proposed the main directions of rational use of land use, which are based on the development and implementation of national and regional programs for land protection and reproduction of soil fertility, the introduction of scientifically based crop rotations, and the formation and improvement of the regulatory and legal framework.

Kirichenko, K. (2020). Problems of rational use of agricultural lands in Ukraine. *Economic analysis*, 30 (2), 41-46.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.02.041>

Keywords: level of soil plowing; rational land use; violation of crop rotation norms in agriculture; introduction of scientifically based crop rotations; national and regional land protection programs; a system of planning and budgeting of production processes; decrease in soil fertility; GPS land mapping; land quality; land cultivation technologies.

Вступ

Україна входить у десятку країн-експортерів сільськогосподарської продукції до Євросоюзу. Сільське господарство складає 12 % ВВП України, але незважаючи на наявність чорноземів і сприятливі кліматичні умови в нашій державі, спостерігається низька урожайність: на одному гектарі вирощують менше сільськогосподарських культур, порівняно з країнами Європи. Земля - найважливіший ресурс виробництва агропромислової продукції. Тому питання раціонального використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення є актуальним і потребує подальшого вивчення.

Питанню раціонального використання земельних ресурсів присвячена значна кількість праць таких вітчизняних вчених, як Беспалько Р.І., Хрищук С.Ю. [1], Фурдичко О.І. [3], Гуторов О.І., Шарко І.О. [6], Літошенко О.С. [7], Третяк А. М. [8], Лазеба Є. С. [9], Ступень М. Г., Стойко Н.Є. [10], Орел С. А. [11], Хвесик М. А., Голян В. А., Крисак А. І. [11], Шерстюк С.В. [13], Русан В.М. [14], Крамарьов

О.С. [15], Орел С. А. [16], Другак В.М. [17], Будзяк В.М. [18], Третяк А.М., Третяк В.М. [19], Чепець О.Г. [20], Дідковська Л. І. [21] та ряд інших відомих вчених.

Мета статті

Метою статті є дослідження проблем використання земель сільськогосподарського призначення та розробка пропозицій щодо напрямів оптимізації землекористування.

Виклад основних результатів дослідження

Сучасний стан сільськогосподарського землекористування України характеризується декількома основними проблемами. Так в Україні для господарського використання залучено понад 92 відсотки території. Рівень їх розораності є надзвичайно високим і збільшується кожного року, та становить понад 54 відсотки, коли у розвинутих країнах Європи — не перевищує 35 відсотків [1].

Тенденцію використання площ під сільськогосподарські культури наведено на рис. 1.

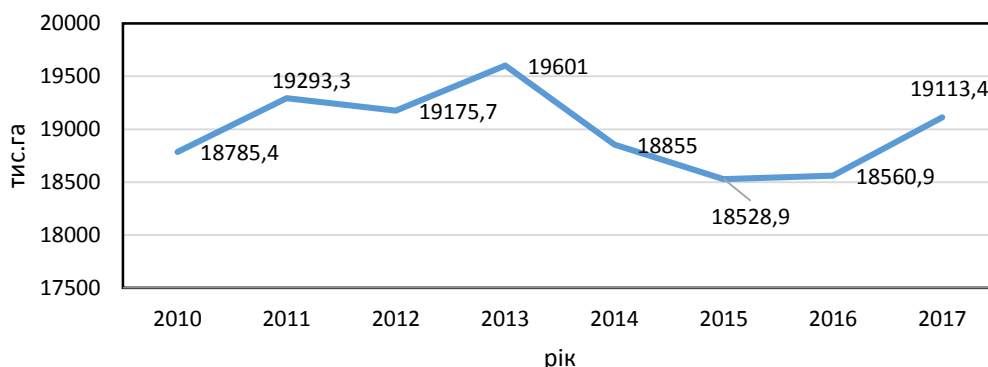

Рис. 1. Посівні площі сільськогосподарських культур сільськогосподарськими підприємствами (тис. га) [2]

Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Інтенсивне сільськогосподарське використання земель призводить до зниження родючості ґрунтів через їх переуцільнення, зокрема чорноземів, втрати грудкувато-зернистої структури, водопроникності та аераційної здатності з усіма екологічними наслідками [3].

Наступною проблемою є порушення сівозміни. Зокрема, соняшник у деяких областях займає площу понад 30 відсотків орних земель [4].

Маємо непоодинокі випадки порушення агротехнічних вимог вирощування не тільки соняшника, а й кукурудзи на зерно, сої, ріпаку, як

монокультури із поверненням на попереднє місце раніше встановлених термінів.

Зазначені тенденції призводять до погіршення якісних показників ґрунтового покриву.

Сучасне землекористування в Україні характеризується ще одною особливістю. В Україні високими темпами відбувається концентрація сільськогосподарських угідь у користуванні найбільших товаровиробників, землекористування яких перевищувало 10 тис. га. Значна кількість цих підприємств входить до складу агрохолдингів.

Крупнішими агрохолдингами України є: «Кернел», «Група UkrLandFarming», «Агропросперис» та ін. Земельний банк цих агрохолдингів перевищує 400 тис. га. Середня урожайність агрохолдингів у 2 рази вища ніж у дрібних підприємців. У той же час середні та дрібні

фермери дають роботу більшості зайнятих у сільському господарстві сільських жителів [5].

Для сільськогосподарського виробництва землекористування на значних площах призводить до наступних негативних наслідків. По-перше, це послаблення конкуренції у аграрному секторі, яка є рушійною силою економічного прогресу. По-друге, це порушення сівозмін, що призводить до погіршення родючості сільськогосподарських угідь. Агрохолдинги спеціалізуються на виробництві високорентабельних експортоорієнтованих культур, в тому числі соняшника і кукурудзи, які у найбільшій мірі виснажують родючість ґрунтів.

Тому необхідно брати до уваги світові тенденції розвитку земельних відносин які показують, що при формуванні розміру земельного масиву підприємство має керуватись принципом економічної раціональності та вибрати такий напрям розвитку, який дозволить при мінімумі затрат отримати максимум прибутку не порушуючи при цьому технологію та науково обґрунтовані норми ведення виробництва. Інструментами, що сприятимуть формуванню оптимальних розмірів та ефективному використанню ресурсного потенціалу в умовах глобалізації можуть бути: запровадження системи планування та бюджетування виробничих процесів; чергування культур; використання GPS-картування земель із зазначенням історії посівів, якості землі та технології обробітку [6].

Окрему проблему раціонального використання земель становить рух прав власності на земельні частки (паї). На даний час ринок землі в Україні не сформований адже діє мораторій на продаж земель. Питання скасування мораторію є дуже дискусійним. Скасування мораторію може викликати наступні негативні наслідки: поява явища «спекуляції» земельними ресурсами; концентрація значних земельних площ у власності фінансових установ; неконтрольована урбанізація сільськогосподарських земель; неготовність людей

до самостійного господарювання і самоврядування та ін.

Водночас існування мораторію на продаж сільськогосподарських земель не знаходить підтримки у багатьох вчених, оскільки має цілу низку негативних наслідків: заблокована оптимізація землеволодіння і землекористування, що утворюються внаслідок паювання земель сільськогосподарського призначення, стимулюються негативні явища землекористування – черезсмузжя, вкраплення, малоземелля, далекоземелля тощо; селяни старших вікових груп та їх спадкоємці не можуть реалізувати своє право власності на землю; блокується створення великих, конкурентоспроможних сільськогосподарських підприємств; знижується кредитоспроможність сільськогосподарських виробників через неможливість іпотечного кредитування [7].

На сьогодні питання мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення залишається вкрай актуальним і гостро дискутується у наукових колах.

Отже, сучасний стан землекористування сільськогосподарських території є критичним. Головною метою виробників є збільшення обсягів виробництва завдяки збільшенню розораності земель. Екстенсивний розвиток сільського господарства, порушення сівозмін, неурегульовані державні норми все це призводить до погіршення еколого-економічного стану земель.

Основними напрямками раціонального використання земель має стати: розробка та виконання загальнодержавної та регіональної програм охорони земель та відтворення родючості ґрунтів; удосконалення принципів здійснення еколого-ландшафтного землеустрою; удосконалення нормативно-правової бази охорони земель сільськогосподарського призначення; ефективне використання земель завдяки запровадженню науково-обґрунтованих сівозмін та впорядкування угідь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Беспалько Р. І., Хрищук С. Ю. Сучасний стан використання земель сільськогосподарського призначення Чернівецької області. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19737/1/18-88-93.pdf>.
- Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Фурдичко О. І. Раціональне природокористування і охорона навколишнього природного середовища еколого-економічні особливості використання природних ресурсів в аграрному виробництві України Інститут агроєкології і природокористування НААН . URL: file:///C:/Users/user/Downloads/agrog_2013_3_3.pdf.
- Офіційний сайт Законодавства України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
- Список агрохолдингових компаній України. URL: <https://latifundist.com/kompanii>.
- Гуторов О. І., Шарко І. О. Оцінка земель і ресурсного потенціалу в сільському господарстві: теоретичні та практичні. Харків: ХНАУ; Вид-во «Точка», 2012. 255 с.
- Літошенко. Проблема мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua>.

8. Третяк А. М. Концепція розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2014. №1-2. С. 133–1429.
9. Лазеба Є. С. Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_86.
10. Ступень М. Г., Стойко Н. Є. Концептуальні засади організації використання земель сільськогосподарського призначення у сучасних умовах *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва*. 2010. № 1 (19). С. 277–281.
11. Орел С. А. Аналіз раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. *Агросвіт*. 2016. № 9. С. 56–60.
12. Хвесик М. А. В. А. Голян, А. І. Крисак. Інституціональні трансформації та фінансово-економічне регулювання землекористування в Україні. Київ: Кондор, 2007. 522 с.
13. Шерстюк С. В. Правове забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення Серія Право. Випуск 24. Том 3. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7053/1/.pdf>.
14. Русан В. М. Економіко-екологічний механізм раціонального сільськогосподарського землекористування *Економіка АПК*. 2006. № 4. С. 31–37.
15. Крамарьов О. С. Економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарських земель. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 92
16. Орел С. А. Аналіз раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. *Агросвіт*. 2016. № 9. С. 56–60.
17. Другак В. М. Стале землекористування як еколого-економічна складова сталого розвитку суспільства. *Екологічні науки*. 2012. № 2. С. 106–113.
18. Будзяк В. М. Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти). Київ: Оріяни, 2006. 488 с
19. Третяк А. М., Третяк В. М. Поняття, сутність та зміст раціонального використання землі: теорія, методологія та практика. *Землепорядний вісник*. 2015. № 8. С. 21–25.
20. Чепець О. Г. Екологічна безпека сільськогосподарського землекористування. *Вісник Сумського національного університету*, Випуск 4-5. Серія “Економіка та менеджмент”, 2007.
21. Дідковська Л. І. Економічний механізм раціонального використання та охорони земельних ресурсів в аграрній сфері: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 “Економіка сільського господарства і АПК”. Київ, 2006. 20 с.

REFERENCES

1. Bepal'ko, R. I., and Khryshchuk, S. Yu. (n.d.). Suchasny stan vykorystannya zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya Chernivets'koyi oblasti. Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19737/1/18-88-93.pdf>. [in Ukrainian].
2. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
3. Furdychko, O. I. *Ratsional'ne pryrodokorystuvannya i okhorona navkolysn'oho pryrodnoho seredovyscha ekolohe-ekonomichni osoblyvosti vykorystannya pryrodnykh resursiv v ahrarnomu vyrobnytstvi Ukrainy*. Instytut ahroekolohiyi i pryrodokorystuvannya NAAN. Retrieved from: file:///C:/Users/user/Downloads/agrog_2013_3_3.pdf. [in Ukrainian].
4. Ofitsiyyny sayt Zakonodavstva Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
5. Spysok ahroholdynhovykh kompaniy Ukrainy. Retrieved from: <https://latifundist.com/kompanii>. [in Ukrainian].
6. Hutorov, O. I., and Sharko, I. O. (2012). *Otsinka zemel' i resursnoho potentsialu v sil's'komu hospodarstvi: teoretychni ta praktychni*. Kharkiv: KHNAU; Vyd-vo «Tochka». [in Ukrainian].
7. Litoshenko. (n.d.). *Problema moratoriyi na prodazh zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya*. Retrieved from: <http://www.pravoznavec.com.ua>. [in Ukrainian].
8. Tretyak, A. M. (2014). Kontseptsiya rozvytku sil's'kohospodars'koho zemlekorystuvannya sil's'kykh terytoriy. *Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel'*, 1-2, 133–1429. [in Ukrainian].
9. Lazeba, Ye. S. (2014). Pidvyshchennya efektyvnosti vykorystannya zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya v Ukraini. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_86. [in Ukrainian].
10. Stupen', M. H., and Stoyko, N. Ye. (2010). Kontseptual'ni zasady orhanizatsiyi vykorystannya zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya u suchasnykh umovakh. *Suchasni dosyahnennya heodezychnoyi nauky ta vyrobnytstva*, 1 (19), 277–281. [in Ukrainian].
11. Orel, S. A. (2016). Analiz ratsional'noho vykorystannya zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya. *Ahrosvit*, 9, 56–60. [in Ukrainian].
12. Khvesyk, M. A., Holyan, V. A., Krysak, A. I. (2007). Instyutsional'ni transformatsiyi ta finansovo-ekonomichne rehulyuvannya zemlekorystuvannya v Ukraini. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].
13. Sherstyuk, S. V. (n.d.). Pravove zabezpechennya ratsional'noho vykorystannya zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya. *Seriya Pravo*, 24(3). Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7053/1/.pdf>. [in Ukrainian].

14. Rusan, V. M. (2006). Ekonomiko-ekolohichnyy mekhanizm ratsional'noho sil's'kohospodars'koho zemlekorystuvannya. *Ekonomika APK*, 4, 31–37. [in Ukrainian].
15. Kramar'ov, O. S. (2019). Ekonomichne stymulyuvannya ratsional'noho vykorystannya sil's'kohospodars'kykh zemel'. *Ekonomika APK*, 7, 92. [in Ukrainian].
16. Orel, S. A. (2016). Analiz ratsional'noho vykorystannya zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya. *Ahrosvit*, 9, 56–60. [in Ukrainian].
17. Druhak, V. M. (2012). Stale zemlekorystuvannya yak ekoloho-ekonomichna skladova staloho rozvytku suspil'stva. *Ekolohichni nauky*, 2, 106–113. [in Ukrainian].
18. Budzyak, V. M. (2006). *Sil's'kohospodars'ke zemlekorystuvannya (ekonomiko-ekolohichni ta upravlins'ki aspekty)*. Kyiv: Oriyany. [in Ukrainian].
19. Tretyak, A. M., and Tretyak V. M. (2015). Ponyattya, sutnist' ta zmist ratsional'noho vykorystannya zemli: teoriya, metodolohiya ta praktyka. *Zemlevporyadnyy visnyk*, 8, 21–25. [in Ukrainian].
20. Chepets', O. H. (2007). Ekolohichna bezpeka sil's'kohospodars'koho zemlekorystuvannya. *Visnyk Sums'koho natsional'noho universytetu*, 4-5. [in Ukrainian].
21. Didkovs'ka, L. I. (2006). Ekonomichnyy mekhanizm ratsional'noho vykorystannya ta okhorony zemel'nykh resursiv v ahraryi sferi: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.07.02 "Ekonomika sil's'koho hospodarstva i APK". Kyiv. [in Ukrainian].